

**ГЕРБАРНИЙ ФОНД КАФЕДРИ ФАРМАКОГНОЗІЇ З ЧАСІВ ЗАСНУВАННЯ
ДО СЬОГОДЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ЙОГО ЯК НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОЇ БАЗИ**

Батюченко І.І., Ковальова А. М., Ільїна Т.В., Кошовий О.М.

Національний фармацевтичний університет, м. Харків, Україна

Кафедра фармакогнозії

ivannabat@ukr.net

З моменту заснування кафедри фармакогнозії (1938 рік) для навчального процесу та наукових досліджень науково-педагогічний колектив кафедри велику увагу приділяв створенню спеціалізованого гербарного фонду. Гербарій є важливою складовою навчальної бази для вивчення курсів «Фармакогнозія», «Фармакогнозія з основами біохімії рослин», «Фармакогнозія з ресурсознавством лікарських рослин», «Фармакогностичні методи аналізу лікарської рослинної сировини». Джерелом поповнення колекції гербарних зразків є щорічна заготівля сировини під час навчальних практик та оформлення гербаріїв студентами, викладачами та лаборантами. З метою створення бази навчальної практики у 1946 році завідувач кафедри фармакогнозії проф. Юліан Галактіонович Борисюк домігся від місцевої влади виділення земельної ділянки площею 3 га під дослідне поле для вирощування лікарських рослин середньої кліматичної зони Європи. В той же час було закладено ділянки можливих домішок і отруйних рослин, передбачених навчальною програмою. За участю ботаніка Олени Прокопівни Паршиної, яка вела листування з ботанічними садами СРСР, у 1950 році вирощено 110 видів лікарських рослин, а далі видовий склад сягнув понад 300 видів. Паршина О. П. постійно працювала над ідентифікацією гербарних зразків, неодноразово нею зроблено ревізії гербарного фонду.

З 1952 року були виділені Міністерством охорони здоров'я СРСР бази практики: Кримська ЗДС ВІЛАР (м. Симферопіль), Північнокавказька ЗДС ВІЛАР (ст. Васюринська), районі аптеки Полтавської, Сумської, Харківської областей, а згодом Українська ЗДС ВІЛАР (с. Березоточа, Полтавська область), Закавказька ЗДС ВІЛАР та радгосп лікарських рослин (м. Кобулеті), ВІЛАР (стація Біца), радгосп лікарських рослин (с. Стара Ушиця, Хмельницька область), радгосп «Перемога» (м. Каушани, Молдова). Після ліквідації у 1977 році дослідного поля за планом реконструкції міста Харкова кафедрою фармакогнозії (зав. кафедри доц. Михайло Іванович Борисов) було засновано невелику ділянку з поширеними лікарськими рослинами вітчизняної флори по вулиці Мельникова (Куликівська), 12. На громадських засадах асистенти та аспіранти М. С. Журавльов, А. Г. Сербін, В. М. Ковальов, А. Г. Богаєвський, студенти-дипломники Є. Синицький та В. Романенко здійснювали наукові експедиції з виявлення запасів лікарської рослинної сировини у Харківській області, а згодом під керівництвом завідувачки кафедри фармакогнозії доц. Ніни Макарівни Солодовниченко були складені карти розповсюджених рослин Сумської, Харківської та Чернігівської областей. У 1991 році група студентів під керівництвом проф. А. М. Ковальнової здійснює експедицію з вивчення флори передгір'я Гобійського Алтаю у межах навчальної практики у Монгольській Народній республіці. Після переїзду кафедри у новий хімічний корпус, втілюючи ідею створення ботанічного саду університету ректора НФаУ проф. Валентина Петровича Черних, зав. кафедри фармакогнозії проф. В. М. Ковальов, зав. кафедри ботаніки проф. А. Г. Сербін, ст. науковий співробітник А. Т. Володарська провели велику роботу над її втіленням у 1992, закладено фармакопейну ділянку площею 0,5 га, де висаджені лікарські рослини відповідно до хімічної класифікації біологічно активних речовин, які в основному в них містяться. На території кафедри створене приміщення для зберігання гербарію та рослинної сировини. Із 1992 року студенти проходять навчальну практику з фармакогнозії уже на базі ботанічного

саду НФаУ. У 2006 році за ініціативи ректора проф. Черних В. П. створено арборетум фармакопейних рослин. Постійно поповнюється посівний і посадковий матеріал, який привозиться викладачами кафедри з виїзних баз практики та інших ботанічних садів. Базами практики стали також ботанічний сад ХНУ, Івано-Франківський медичний університет, Тернопільський державний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського. У 2014 році з ініціативи доц. Н. В. Бородіної у ботанічному саді НФаУ висаджено вербову алею (20 видів).

На сьогоднішній день гербарний фонд налічує близько 4700 екземплярів на аркушах формату А-3, та близько 800 екземплярів на аркушах А-4. Переважно представлені рослини флори України. Важливим поповненням стали екземпляри рослин, привезені студентами-іноземцями з багатьох країн світу (Польща, Росія, Сирія, Узбекистан та інші). Видовий склад гербарних зразків постійно збагачується насамперед завдяки фармакогностичному вивченню нефармакопейної лікарської сировини аспірантами та науковцями нашої кафедри як на базі НФаУ, так і на базах навчально-наукових закладів Болгарії, Литви, а також введенням нових об'єктів в навчальну програму для студентів 3 та 5 курсів. Гербарії розміщені в папках по основним групам біологічно активних речовин, які вони містять (полісахариди, вітаміни, тощо) та по групам фітотерапевтичної дії (рослини, які використовуються при захворюваннях серцево-судинної системи, нервової системи, тощо). Для зручності в роботі з гербарієм використовуються папки-реєстратори, папки на резинках, файли, підставки для розвішування демонстративного гербарію. Окремо зібраний гербарій аспірантами та науковцями кафедри використовується для проведення подальших фармакогностичних досліджень. З гербарних зразків, заготовлених на базах ботанічних садів та дослідних ділянках навчальних закладів, створено архів, що є підґрунтям для визначення нових гербарних зразків, заготовлених у дикій природі, а також для демонстрації на лабораторних заняттях. На кафедрі оформлена предметна вітрина, оздоблена різьбленим деревом, на якій розміщені гербарні зразки лікарських рослин за характерними групами основних біологічно активних речовин, які вони містять.

Науковці кафедри продовжують створювати обмінний фонд гербарних зразків лікарських рослин Харківської області, електронну базу фотографій лікарських рослин, гербаріїв та сировини для самостійного ознайомлення студентами, ведуть пошук нових баз для навчальної практики, щоб розширити видовий склад гербарного фонду. На основі дослідження гербаріїв численних видів родів *Astragalus*, *Salvia*, *Galium*, *Crataegus*, *Artemisia*, *Potentilla*, *Melilotus*, *Asperula* проведено ревізії видів. Для цього було застосовано розроблений нами метод багатовимірної аналізу морфологічних ознак видів, оснований на сучасних інформаційних технологіях, який дозволяє об'єктивно вносити зміни до філогенетичних систем родів і родин, надає можливість уточнення таксономії видів, обґрунтування їх самостійності. На подальших етапах після встановлення хімічних профілів родів та оригінальних хемоознак з використанням методів хемотаксономії здійснюється цілеспрямований пошук БАР серед рослинних джерел.

Література

1. Гербарій кафедри фармакогнозії Національного фармацевтичного університету/ В. М. Ковальов, О. В. Гамуля, І. І. Батюченко, А. В. Русанова // Гербарії України. Index Herbariorum Ucrainicum/ Редактор-укладач к.б.н. Н. М. Шиян. – Київ, 2011. – с. 329-332.
2. Історія кафедри фармакогнозії Національного фармацевтичного університету: монографія/ О. М. Кошовий, В. М. Ковальов, Т. В. Ільїна та ін. – Х.: НФаУ, 2018. – 280 с.
3. Ковальова А. М. и др. Современные технологии поиска растительных источников биологически активных веществ на основе многомерного таксономического анализа. Монография // “ИРИС ГРУПП” – 2011. – 116с.